

Помніць імя сваё...

Як Нацыянальны гістарычны архіў
дапамагае людзям шукаць свае карані

Што такое гісторыя? У шырокім сэнсе гэта храналогія падзей і лёсаў, цэлы інфармацыйны пласт, які фарміруе наш калектыўны погляд на мінулае і традыцыі народа. Гэта гістарычная памяць грамадства. Але, як вядома, гісторыю ствараюць людзі, жыццё і ўчынкі якіх непарыўна звязаны з пэўным часам, эпохай. І мы – гэта тысячы нашых продкаў, у кожным з нас часцінка вялікай гісторыі роднай зямлі.

Адметна, што ў Год гістарычнай памяці ўсё больш беларусаў імкнуцца даведацца пра свой род. Яны не абмяжоўваюцца пошукам звестак толькі пра найбліжэйшых продкаў – бацькоў, бабуль і дзядуль. Многім карціць высветліць гісторыю жыцця прадзедаў і прабабуль, а нехта ўпарта складае радавод да сёмага ці нават болей калена. І гэта добра, бо сведчыць пра адраджэнне пераемнасці пакаленняў, гэтага надзвычай важнага складніка нашай гістарычнай памяці.

Так сталася з розных прычын, што рэдка ў якой сям'і бяспэўным рарытэтам захоўваюцца сямейныя радаводы.

Аднаўленне старой традыцыі – яскравая прыкмета часу. Людзі цікавяцца гісторыяй сваёй сям'і, чым займаліся родныя, які лёс іх напаткаў. Даводзіцца звяртацца ў архівы, бо толькі дакументальныя сведчанні могуць дапамагчы знайсці адказ на пытанні, што хвалююць.

Мэты ў кожнага свае. Камусьці проста цікава, для некага важна аднавіць справядлівасць, хтосьці высвятляе, што насамрэч некалі здарылася з яго продкамі.

Аўтар гэтых радкоў яшчэ ў далёкія 1980-я хацеў даведацца пра месца пахавання свайго дзеда, які загінуў пры вызваленні Польшчы. На шматлікія звароты ў розныя

У сховішчах архіва –
«наша з вамі гісторыя», як кажуць тут

інстанцыі прыйшоў ліст з маскоўскага агенцтва друку «Навіны». Яно сумесна з фотаінфармацыйным агенцтвам «Інтэрпрэс» і калегамі з Польшчы рыхтавала матэрыялы для кнігі пра савецкіх вайскоўцаў, якія пахаваны на польскай зямлі. Так я даведаўся, што прах Пятра Аляксеевіча Крываноса спачывае на гарадскіх могілках Астраленка ў Астраленцкім ваяводстве. Пазней яго імя было занесена ў кнігу «Памяць», другое выданне.

«Наш архіў – асноўны, на захоўванні знаходзіцца больш як адзін мільён спраў».

Сляды другога дзядулі, Цімафея Васільевіча Дрэня, што прапаў без вестак 27 ліпеня 1941 года абараняючы Магілёў, на жаль, не ўдалося адшукаць дагэтуль. Але мая цікаўнасць была ўзнагароджана амаль забытай сямейнай быллю, якую пачуў ад сваякоў. Дзед нарадзіўся ў 1908 годзе. Пасля абраду хрышчэння ў царкве бацюшка, робячы запіс у метрычнай кнізе, спытаў у прысутных прозвішча немаўляці. Не паспелі адрэагаваць бацькі, як хросны бацька, які быў злёгка нападпітку, нечакана для ўсіх выгукнуў: «Дрэнь!» Што і зафіксаваў святар – замест Цімафея Харлапа на свет божы з'явіўся Цімафей Дрэнь.

Уласны досвед паказаў: самастойны пошук спалучаны з немалымі цяжкасцямі. Але гэта тады, цяпер жа ўсё нашмат прасцей, магчымасці значна пашырыліся. Напрыклад, нядаўна ў электронным банку звестак «Мемарыял», які стварылі па ініцыятыве расійскага міністэрства абароны, пабачыў нават пажоўклую з часам старонку журнала беззваротных страт. Рукой вайсковага пісара зроблены запіс аб гібелі 22 жніўня 1944 года радавога 439-га стралковага палка Пятра Аляксеевіча Крываноса. Гэта быў хвалюючы момант!

Разам з тым узнікла і пытанне: а хто можа ў нас дапамагчы людзям у пошуку звестак аб продках – не толькі тых, каго закранула Вялікая Айчынная вайна? Ці ёсць такія структуры? Так, ёсць.

Невымоўныя эмоцыі

Дзве дзяржаўныя ўстановы ў краіне захоўваюць дакументы генеалагічнага характару: метрычныя кнігі, рэвізскія казкі, звесткі перапісаў насельніцтва, пасямейныя і прызыўныя спісы, іншыя матэрыялы. Гэта Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Мінску і аналагічны архіў у Гродне. Адзін з іх мы наведалі.

– Наш архіў – асноўны, на захоўванні знаходзіцца больш як мільён спраў, – расказвае намеснік дырэктара

Намеснік дырэктара Нацыянальнага гістарычнага архіва Ірына Каўганава прэзентуе падрыхтаваныя ў апошні час супрацоўнікамі ўстановы навукова-папулярныя выданні і даведнікі

Нацыянальнага гістарычнага архіва Ірына Каўганава. – Вядома, не ўсе яны датычаць генеалогіі. Тым не менш захоўваецца інфармацыя генеалагічнага характару былых Мінскай, Магілёўскай і Віцебскай губерняў, а гэта больш як палова тэрыторыі сучаснай Беларусі. У архіве ў Гродне – дакументы былой Гродзенскай губерні і некаторых раёнаў цяперашняй Брэстчыны, што ў дарэвалюцыйны перыяд уваходзілі ў склад гродзенскіх зямель. Значная частка матэрыялаў знаходзіцца ў Расійскім дзяржаўным гістарычным архіве ў Санкт-Пецярбургу, а асноўны камплект дакументаў былой Віленскай губерні захоўваецца ў Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы ў Вільнюсе.

Як сцвярджае намеснік кіраўніка архіва, установа аказвае паслугі грамадзянам, прапануючы два варыянты пошукавай работы дзеля стварэння радаводу. Самы папулярны – самастойная праца.

– На пачатку 1990-х гадоў колькасць наведвальнікаў нашай чытальнай залы не перавышала ста чалавек у

год, і гэта былі ў асноўным прафесійныя гісторыкі, якія ажыццяўлялі пошук звестак па навуковых тэмах. Цяпер гэта лічба набліжаецца да тысячы, – гаворыць Ірына Каўганав. – Недзе палова наведвальнікаў цікавіцца гісторыяй уласнай сям’і. Мы нават у 2019 годзе адкрылі дадаткова яшчэ адну чытальную залу, але цяпер і гэтага недастаткова...

«На пачатку 1990-х гадоў колькасць наведвальнікаў нашай чытальнай залы не перавышала ста чалавек у год... Цяпер гэта лічба набліжаецца да тысячы».

Тым, хто мяркуе збіраць свой радавод самастойна, намеснік дырэктара рэкамендуе пэўную паслядоўнасць працы. Спачатку неабходна мець максімальна поўную інфармацыю пра сваіх продкаў: прозвішчы, імёны, імёны па бацьку, гады і месцы нараджэння, гэта найперш тычыцца асоб, што нарадзіліся да 1917 года. Часцей за ўсё такіх звестак мала. Тады варта апытаць самых сталых сваякоў, з’ездзіць на малую радзіму бацькоў, наведваць могілкі, дзе пахаваны продкі. Ёсць сэнс пацікавіцца навукова-даведачнай літаратурай аб мясцовасці, яе хапае на адпаведных інтэрнэт-рэсурсах. І толькі потым адпраўляцца ў архіўную ўстанову, дзе пройдзе асноўная частка ўласнага даследавання.

– Што трэба ведаць пра архіўныя пошукі? Існуе паняцце прамых і ўскосных генеалагічных крыніц, – тлу-

З такімі фаліянтамі працуюць у архіве. Адзін з распрацоўшчыкаў навуковай тэмы «Генеалогія і геральдыка беларускіх дваранскіх родаў», вядучы навуковы супрацоўнік архіва Яўген Глінскі

мачыць Ірына Іванаўна. – Да першых адносяцца метрычныя кнігі царкваў, касцёлаў, сінагог, куды ўносіліся звесткі аб народжаных, тых, што ўзялі шлюб, і памерлых; рэвізскія казкі – матэрыялы перапісаў (рэвізій) насельніцтва; пасямейныя і прызыўныя спісы. Іншыя віды

У чытальнай зале Нацыянальнага гістарычнага архіва так амаль заўсёды – няма дзе яблыку ўпасці

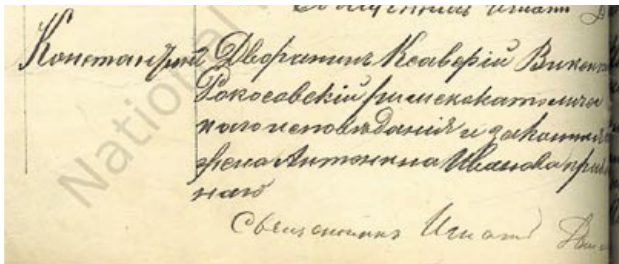
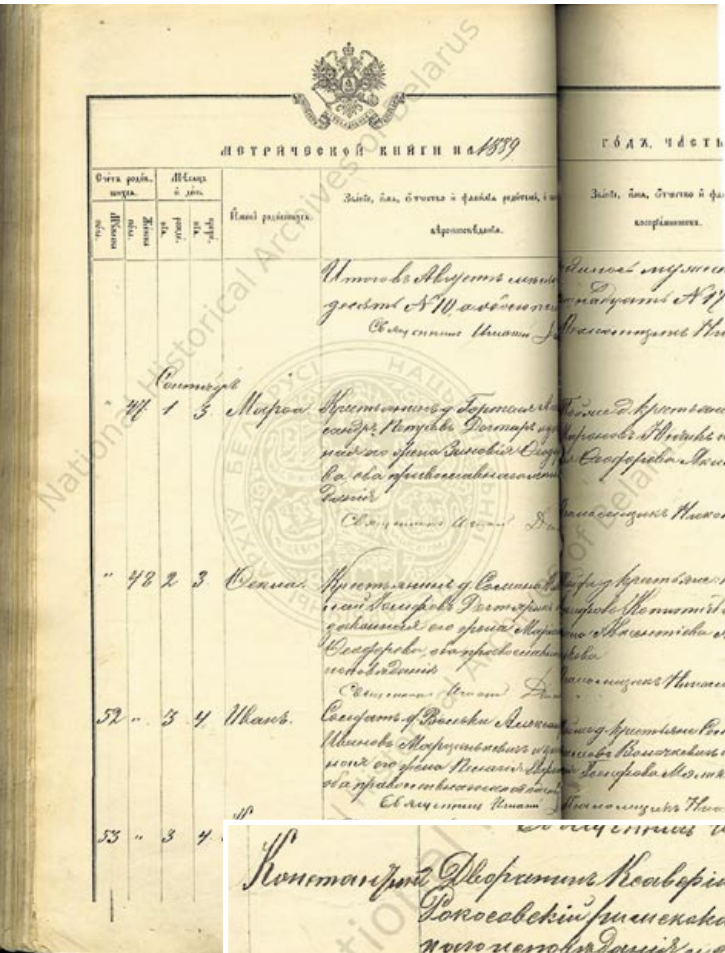
каталіцкага веравызнання і яго жонкі Антаніны Іванаўны праваслаўнага веравызнання, нарадзіўся 3 (15) верасня 1889 года, а назаўтра быў ахрышчаны ў Свята-Троіцкай Целяханскай царкве. У той час мястэчка Целяханы ўваходзіла ў Пінскі павет Мінскай губерні (цяпер гэта тэрыторыя Івацэвіцкага раёна Брэсцкай вобласці).

«Бацька будучага маршала Перамогі працаваў на чыгунцы. У камандзіроўцы ў Целяханах ён пазнаёміўся з мясцовай дзяўчынай Антанінай Аўсянікавай».

Як аматар гісторыі, Уладзімір ведаў, што маці аднаго з палкаводцаў Вялікай Айчыннай вайны маршала Савецкага Саюза і маршала Польшчы Канстанціна Канстанцінавіча (Ксавер'евіча) Ракасоўскага Антаніна Аўсянікава была родам з Целяхан. Яна памерла ў 1911 годзе і там жа пахавана. А таксама даследчыку было вядома, што маршал у розны час указваў супярэчлівыя звесткі пра месца і нават час свайго нараджэння. Так, паводле адных звестак, гэта адбылося ў Варшаве, паводле іншых – у Вялікіх Луках Пскоўскай губерні. Біёграфам Ракасоўскага ніяк не ўдавалася знайсці запісы ў метрычных кнігах, якія б пацвярджалі дакладнае месца і час яго нараджэння.

– Бацька будучага маршала Перамогі працаваў на чыгунцы. У камандзіроўцы ў Целяханах ён пазнаёміўся з мясцовай дзяўчынай Антанінай Аўсянікавай. Яны ажаніліся і жылі ў мястэчку. Там жа нарадзіўся ахрышчаны ў праваслаўі Канстанцін, пра што сведчыць знойдзены запіс, – расказвае намеснік дырэктара архіва Ірына Каўганова. – Потым сям'я пераехала ў Варшаву. Да таго ж, паводле метрычнай кнігі, аказваецца, маршал быў на пяць ці нават на сем гадоў старэйшы, чым значылася ў пазнейшых афіцыйных дакументах. Вынікае, што ў палкаводца беларускія карані, і прафесійным гісторыкам, якія вывучаюць перыяд Вялікай Айчыннай вайны, ёсць над чым папрацаваць.

Супрацоўнікі архіва ўпэўнены: самастойная праца з гістарычнымі дакументамі – займальная і цікавая справа. А знаходка дакументальных звестак пра сваіх продкаў часта выклікае ў самадзейных даследчыкаў проста невымоўныя эмоцыі! І ўсё ж не кожнаму пад сілу адолець награвашчанны гістарычнай спадчыны. Бо крыніцы могуць быць па-польску, на латыні. Запісы на старабеларускай мове і дарэвалюцыйнай кірыліцы ўносіліся, як правіла, ад рукі. У кожнага пісара быў свой почырк, і не ўсялякі тэкст без адмысловых ведаў і навыкаў можна прачытаць ці хаця б зразумець сэнс запісу. Да некаторых

На старонцы метрычнай кнігі пад нумарам 53 запіс аб нараджэнні ў мястэчку Целяханы палкаводца Вялікай Айчыннай вайны маршала Савецкага Саюза Канстанціна Ракасоўскага

архіўных дакументаў адносяцца да катэгорыі ўскосных генеалагічных крыніц.

Упартыя і настойлівыя энтузіясты, якія ставяцца да стварэння ўласнага радаводу вельмі скрупулёзна, набываюць добры даследчыцкі вопыт і, здараецца, становяцца першаадкрывальнікамі цікавых гістарычных фактаў.

Напрыклад, год таму ўрадженец вёскі Саміна Івацэвіцкага раёна Уладзімір Абрамчук працаваў у чытальнай зале архіва. Яго ўвагу прыцягнуў запіс у адной з метрычных кніг. Паводле яе, Канстанцін, сын двараніна Ксаверыя Вікенцэвіча Ракасоўскага рымска-

асобных спраў або нават фондаў праз іх «старасць», якая вымагае асаблівага, прафесійнага абыходжання з імі, доступ для наведвальнікаў чытальнай залы можа быць закрыты. Тады можна скарыстацца дапамогай архівістаў.

Галоўнае – ісціна

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі – бадай, адзіная дзяржаўная архіўная ўстанова не толькі ў краіне, але і за яе межамі, якая па заяўках грамадзян выконвае генеалагічныя даследаванні.

– Для нас гэта дадатковая праца, вельмі карпатлівая і складаная, яна адымае шмат часу, – гаворыць Ірына Каўганава. – Штогод паступае больш як 400 заявак з просьбай правесці даследаванні па гісторыі канкрэтнай сям'і. Прычым не толькі ад грамадзян нашай краіны, але і ад замежнікаў – нашчадкаў эмігрантаў з беларускіх зямель. Геаграфія самая шырокая: ад суседніх дзяржаў і ажно да ЗША, Аргенціны, Аўстраліі ды іншых.

Ці ўсе просьбы ўдаецца задаволіць? Намеснік дырэктара кажа, што не, не ўсе. Галоўная прычына – адсутнасць архіўных звестак альбо недастатковыя, адрывістыя звесткі, што прадастаўляюць архіву самі заяўнікі. Тут не бяруцца за працу, калі нестae першапачатковых крыніц для правядзення пошуку.

Яшчэ адна прычына – абмежаваныя рэсурсныя магчымасці архіва. Разам з тэхнічным персаналам у штаце ўстановы ўсяго 69 супрацоўнікаў. Заканамерна ўзнікае чарга – штогод удаецца выконваць толькі недзе каля сотні запытаў-заявак.

– Сёлета мы ўжо ў лютым пакуль спынілі іх прыём, – канстатуе Ірына Каўганава. – Бо калі браць усе, то чарга расцягнецца гадоў на дваццаць ці нават больш. Зрэшты, можна звярнуцца ў прыватныя арганізацыі, такія таксама ёсць, яны робяць генеалагічныя даследаванні. Заўсёды падказваем грамадзянам, дзе яшчэ могуць быць цікавыя для іх звесткі.

За паслугу архіва трэба заплаціць. А само даследаванне зойме досыць багата часу – ад паўгода да года. Яго

вынікі засведчыць даведка пэўнага ўзору з пячаткай. Тут напішуць пра ўстаноўленыя звесткі, фонд, вопіс, справу, у якіх яны былі знойдзены. Можна таксама замовіць лічбавыя копіі дакументаў.

Архіў вядзе актыўную перапіску: шмат людзей, асабліва цяпер, звяртаецца ва ўстанову з просьбай дапамагчы знайсці нейкую інфармацыю пра сваіх продкаў альбо пацвердзіць тое, што ім ужо вядома. Ліставанне ў архівістаў займае нямала часу, але яны ставяцца да гэтага з разуменнем і лічаць гэтыя зносіны часткай сваёй навукова-даследчай працы. У прыватнасці, ужо шмат гадоў спецыялісты архіва распрацоўваюць навуковы праект «Генеалогія і геральдыка беларускіх дваранскіх родаў». Адказны за яго рэалізацыю вядучы навуковы супрацоўнік Яўген Глінскі расказаў, што адна з асноўных задач – стварыць гербоўнік беларускай шляхты:

– Гэта шматтомнае выданне пра гісторыю шляхецкага саслоўя на беларускіх землях. Яно было розным. У асноўным дробная шляхта, якая мала чым адрознівалася ад звычайных сялян і мяшчан. Многія з сучасных нашчадкаў і не ведаюць, кім былі іх продкі. Гэта аднаўленне гістарычнай памяці, бо радавод – нашы карані, наша гісторыя.

Серыя выходзіць у алфавітным парадку. Напрыклад, у кнізе з прозвішчамі на літару «Д» можна азнаёміцца з генеалагічным дрэвам і радавым гербам «жалезнага рыцара рэвалюцыі» і аднаго са стваральнікаў савецкай дзяржавы Фелікса Дзяржынскага, які нарадзіўся ў сядзібе каля Койданава (сучаснага Дзяржынска на Міншчыне).

Першы том генеалогіі і геральдыкі беларускіх дваранскіх родаў выйшаў у 2002 годзе, пакуль выдадзена сем кніг, хутка надрукуюць восьмую.

Архівісты плануюць выдаць 23 тамы. Падрыхтоўка аднаго займае недзе два гады – вось і лічыце, калі пабачыць свет апошні... Зразумела, праца вельмі карпатлівая, бо галоўнае тут – устанавіць ісціну.

*Леанід КРЫВАНОС
Фота БЕЛТА, Нацыянальнага гістарычнага
архіва Беларусі і аўтара*